

PAMÁTKY SLEZSKÉHO ZLATNICTVÍ 17. A 18. STOLETÍ

ANNA GROSSOVÁ

Silesian Goldsmithery Relics of the 17th and 18th Centuries

Silesia was an inseparable part of the Lands of the Bohemian Crown from the Middle Ages to the signature of the Treaty of Breslau in 1742. Following the War of the Austrian Succession, the Habsburg Monarchy kept only a small part of Silesia which is today situated in the Moravian-Silesian Region and the Olomouc Region. The aim of the following text is to contribute to the issue with the preserved fragment of the Silesian goldsmiths' production of the 17th and 18th centuries – especially the Nysa-based goldsmith Martin Voglhund that is today owned by the Roman Catholic Church in the Jeseník District and also elsewhere in Central Moravia which was discovered during the aerial research of Baroque liturgical objects made of precious metals.

Keywords: liturgical vessels and tools – goldsmithery and silver plating – Baroque – Silesia – Wrocław – Nysa – Lehnice – Opava – Martin Voglhund – applied art – arts and crafts – 17th and 18th centuries

Od středověku až do uzavření vratislavského míru v roce 1742 bylo Slezsko nedílnou součástí zemí Koruny české. Po válkách o rakouské dědictví z něj zůstal habsburské monarchii jen nepatrný díl, ležící dnes v krajích Moravskoslezském a Olomouckém. Následujícím textem chci celkovému oborovému srovnání přispět dochovanou částí tvorby slezských zlatníků 17. a 18. století – především niského Martina Voglhunda – dnes převážně vlastněnou římskokatolickou církví v okrese Jeseník, ale i jinde na střední Moravě, zhlédnutou při systematickém plošném průzkumu barokních liturgických předmětů z drahých kovů.

Klíčová slova: liturgické nádoby a náčiní – zlatnictví a stříbrnictví – baroko – Slezsko – Vratislav – Nisa – Lehnice – Opava – Martin Voglhund – užité umění – umělecké řemeslo – 17. a 18. století

Odvěkou výjimečnost zlatnictví v hierarchii řemesel určovaly přirozeně již materiály užívané k výrobě luxusního zboží – zejména šperků, či nádobí a skvostných předmětů sloužících ke stolování – které bylo, mimo jiné, pro své majitele i finanční rezervou. Mimořádnou kategorií zlatnické výroby byly liturgické předměty a jiná církevní preciosa, většinou ve vlastnictví řádů. Množství jedinečných, historicky cenných dokladů tohoto řemesla padlo za oběť josefinským reformám, kdy – v letech 1782 a 1788 – bylo jen na Moravě zrušeno 42 klášterů.¹⁾ Liturgické předměty z drahých kovů měly být „*bud' pod rukou nebo dražbou prodány nebo roztaveny nebo za jiné zaměněny nebo také po obdržení rozkazu chudým farám a lokáliím rozdány.*“²⁾ Získané prostředky sloužily též ke zřízení náboženské a farní pokladny, později zvané náboženský fond, z níž byly vypláceny doživotní důchody členům zrušených klášterů, ale i ke zřizování nových far a lokálií.³⁾ Dle archivních pramenů bylo mincovnímu úřadu ve Vídni odvedeno zlato a stříbro z Moravy v hodnotě 3754 zlatých 59 krejcarů.⁴⁾ S cílem odvrátit státní bankrot pak došlo, za napoleonských válek na přelomu 18. a 19. století, k „rekvírování“ předmětů z drahých kovů, jemuž se nevyhnula ani církev.⁵⁾

1) J. Samsour, Prodej věcí movitých a zvláště klenotů ze zrušených klášterů za Josefa II. na Moravě. Brno 1912, s. 3.

2) Cit. tamtéž, s. 33.

3) Tamtéž, s. 3.

4) Tamtéž, s. 34.

5) Známa finanční opatření rakouského císaře Františka I. (1792–1835) z let 1806–1807 a 1809–1810 měla odvrátit státní bankrot pokrytím dluhů pomocí povinných odvodů velkého množství historicky cenných předmětů z drahých kovů, ve vlastnictví obyvatelstva a církve, v rakouských i českých zemích. Podrobně viz např. K. Tůubl, Vývoj českého puncovníctví. Praha 1977, s. 21–24 a 26–28.

Proto se dochoval jen zlomek historické zlatnické produkce, vzniknuvší před rokem 1800, dokládající kvalitu a řemeslnou zručnost mistrů působících od středověku v zemích Koruny české, k nimž přínáleželo i Slezsko.

Podstatným úkolem systematicky prováděného plošného průzkumu dochovaných barokních liturgických předmětů z drahých kovů, uskutečňovaného na území Moravy od roku 2015,⁶⁾ je autorské určení nalezených zlatnických značek, což pomocí srovnání významně pomáhá i při zpřesňování datace neznačených artefaktů zhotovených ze stříbra. Současná krajská územní členění, nerespektující starobylé hranice zemí bývalé Koruny české, byla v roce 2018 hlavní příčinou přiřazení kulturních památek *vasa sakra* z nejsevernějšího výběžku Olomouckého kraje, nyní v okrese Jeseník při hranici s Polskem, k této dokumentaci. Je to oblast historicky náležící Niskému knížectví, která již po ukončení první slezské války s Pruskem v roce 1742 připadla habsburské monarchii. V červnu téhož roku, po uzavření vratislavského míru, zůstal Koruně české jen nepatrný díl slezského území nesoucí označení České (od roku 1848 Rakouské) Slezsko, jež bylo správně rozděleno do dvou krajů. Západní Opavský byl z větší čás-

6) Text vznikl v rámci výzkumného záměru Národního památkového ústavu č. 99 H 30 73 130 – Výzkum, dokumentace a prezentace movitého kulturního dědictví – za institucionální podpory Ministerstva kultury. 1. Umělecko-historické celky a historický mobiliář jako doklad vývoje výtvarného umění a uměleckého řemesla; úkol 1. 1. 1. Doklady církevního barokního zlatnictví a stříbrnictví na Moravě v letech 1650–1790 a jeho zhodnocení ve výtvarných a duchovních souvislostech (2015–2018) a výzkumného cíle VII.1 Výzkum druhových skupin předmětů; úkol Výzkum a dokumentace dochovaných sakrálních zlatnických a stříbrnických památek brněnské proveniencí s přesahem na území celé Moravy (od 2019).

ti tvořen Opavským a Krnovským knížectvím, menšími stavovskými panstvími Bruntál, Albrechtice a panstvím Bohumín (které bylo do té doby součástí Ratibořska). Dále pak jižní částí nízkého dolnoslezského knížectví s městečky Cukmantl (dnes Zlaté Hory), Frývaldov (dnes Jeseň), Javorník a Vidnava, náležící vratislavským biskupům. Východní kraj tvořilo Těšínské knížectví, v podstatě setrvávající ve svých původních historických hranicích. Později, po vzniku Československé republiky v roce 1918, bylo k Českému Slezsku připojeno Hlučínsko, Hlubčicko připadlo Německu a část Těšínska Polsku.⁷⁾

Většina zde zkoumaných barokních předmětů byla opatřena puncy, jednoznačně určujícími slezskou proveniencí, včetně výrobce, což nám poskytuje mimořádnou příležitost k seznámení se s řemeslnou kvalitou i jistými formálními odlišnostmi produkce slezských zlatníků, zejména nízkého Martina Voglhunda, jednoho z nejvytíženějších místních zlatnických mistrů období baroka.⁸⁾ Většina předmětů, prezentovaných následujícím textem, byla zhotovena ve městě Nise, dva ve Vratislavi a dva jednotlivé kusy pochází z Lehnice a Opavy. Všechny tyto artefakty, jež jsou prohlášeny za kulturní památky České republiky, se nalézají na území „Střední Moravy“, což je umělý celek, vytvořený zejména pro statistické účely Evropské unie, sdružující Olomoucký a Zlínský kraj.

HISTORIOGRAFIE SLEZSKÉHO ZLATNICTVÍ

Počátky odborného zájmu o historii zlatnictví a stříbrnictví ve Slezsku se jednoznačně vážou k založení *Slezského Muzea pro umělecký průmysl a starožitnosti* (*Schlesisches Museum für Kunstgewerbe und Altertümer*) ve Vratislavi roku 1899, kdy byl současně uveden do funkce prvního ředitele rakouský historik umění Karl Masner (1858–1936),⁹⁾ dosud (od roku 1885) pracující jako kustod sbírky nábytku *Rakouského muzea pro umění a průmysl* (*Oesterreichisches Museum für Kunst und Industrie*) ve Vídni.¹⁰⁾ V roce 1901 získal pro tuto novou instituci i čerstvého absolventa vratislavské univerzity – historika umění Erwina Hintze (1876–1931),¹¹⁾ jehož práce jsou dodnes primárním a nejdostupnějším zdrojem informací o slezském zlatnictví a cínářství.

Nepochybně pod vlivem výstavy *Starorakouských zlatnických prací* ze září roku 1904 v *Muzeu císaře Františka Josefa pro umění a průmysl* v Opavě (*Kaiser Franz Josef-Museum für Kunst und Gewerbe*), sestavené Edmundem Wilhelmem Braunem (1870–1957), která představila i práce slezských zlatníků dochované na území habsburské monarchie,¹²⁾ uspořádalo o rok později Slezské muzeum pro umělecký průmysl a starožitnosti expozici zlatnic-

kého umění ve Slezsku, v níž se Masnerovi a Hintzemu podařilo předvést tisícovku historických objektů slezské provenience, doprovázenou též obsáhlým katalogem.¹³⁾ Téhož roku publikoval Erwin Hintze i krátký článek o „*staroniském*“ zlatnictví¹⁴⁾ a v příštím roce 1906 pak vydal, na základě důkladného archivního průzkumu, své zásadní dílo – knihu *Die Breslauer Goldschmiede*.¹⁵⁾ Vedle Brauna (zpracoval zlatníky Opavy),¹⁶⁾ Masnera a Hintze se dějinami slezského zlatnictví zabýval i německý architekt a historik umění Eugen von Czihak (1853–1918), považovaný především za pionýra mapování historie tohoto řemesla v západním a východním Prusku,¹⁷⁾ publikující svůj příspěvek k dějinám vratislavského zlatnictví roku 1907 v časopise *Kunstgewerbeblatt*.¹⁸⁾

Dvojice Hintze – Masner vydala v roce 1911 objemnou obrazovou publikaci *Goldschmiedearbeiten Schlesiens*,¹⁹⁾ na kterou navázala Hintzeho dvoudílná studie *Schlesische Goldschmiede*, zveřejněná ve sborníku Slezského muzea pro umělecký průmysl a starožitnosti v letech 1912²⁰⁾ a 1916.²¹⁾ K zlatnické historiografii Vratislavi se v době druhé světové války vrátil i Christian Gündel.²²⁾ Přestože posunem německo–polských hranic, na řekách Odře a Nise, připadla po roce 1945 větší část Pruského Slezska Polsku, jsou nám z novější literatury o zlatnickém řemesle ve Slezsku stále dostupné pouze práce německých badatelů. Příkladem může být katalog výstavy *Schlesische Goldschmiedearbeiten im Germanischen Nationalmuseum*, uspořádané roku 1990 Germánským národním muzeem v Norimberku, současně vlastním patrně jednu z nejpočetnějších sbírek prací slezských, zejména vratislavských, zlatníků mimo Polsko.²³⁾ Vedle profánních předmětů, většinou pohárů a stolního nádobí, zde bylo představeno liturgické náčiní určené evangelickým kostelům, protože podstatná část slezské zlatnické tvorby, sloužící římskokatolickému ritu, se nalézá v místě svého původu.²⁴⁾

7) F. Honzák – M. Pečenka – J. Vlčková, *Evropa v proměnách staletí*. Praha 1995, s. 459; J. Olšovský, *Barokní sochy na slezském venkově*. Mezi místní tvorbou a importy, *Zprávy památkové péče* 77, č. 1–2, 2017, s. 47.

8) E. Hintze – K. Masner, *Goldschmiedearbeiten Schlesiens*. Breslau 1911, s. 31.

9) Více https://de.wikipedia.org/wiki/Karl_Masner [vyhledáno dne 27. ledna 2020].

10) P. Noever, *Kunst und Industrie. Die Anfänge des Museums für Angewandte Kunst in Wien*. Wien: MAK und Hatje Cantz Verlag 2000, s. 290.

11) Více https://de.wikipedia.org/wiki/Erwin_Hintze [vyhledáno dne 27. ledna 2020].

12) E. W. Braun, *Katalog der Ausstellung von Alt-Oesterreichischen Goldschmiedearbeiten* 1. September bis 1. October 1904. Kaiser Franz Josef-Museum für Kunst und Gewerbe in Troppau (Schlesisches Landesmuseum) 1904.

13) *Ausstellung von Goldschmiedearbeiten schlesischen Ursprunges oder aus schlesischem Besitze*: Schlesisches Museum für Kunstgewerbe und Altertümer. Breslau 1905; K. Pechstein – V. Effmert, *Schlesische Goldschmiedearbeiten im Germanischen Nationalmuseum*. Nürnberg 1990, s. 4.

14) E. Hintze, *Alt-Neisser Goldschmiedekunst*, Jahres-Bericht des Neisser Kunst- und Altertums-Vereins IX., 1905, s. 13–19.

15) *Týž*, *Die Breslauer Goldschmiede. Eine archivalische Studie*. Breslau 1906.

16) E. W. Braun, o. c. v pozn. 12, s. 1–15; *týž*, *Alt-Troppauer Goldschmiedekunst*. Sonderabdruck aus der „Zeitschrift für Geschichte und Kultur – Geschichte Österreichisch-Schlesiens“, Jahrgang 1905, Heft 1. Troppau 1905.

17) K. Pechstein – V. Effmert, o. c. v pozn. 13, s. 4.

18) E. von Czihak, *Die Breslauer Goldschmiede*. *Kunstgewerbeblatt* 1907, s. 125–127.

19) E. Hintze – K. Masner, o. c. v pozn. 8.

20) E. Hintze, *Schlesische Goldschmiede*. *Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift: Zeitschrift des Schlesischen Altertumsvereins: Jahrbuch des Schlesischen Museums für Kunstgewerbe und Altertümer* VI., Breslau 1912, s. 93–138.

21) *Týž*, *Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift: Zeitschrift des Schlesischen Altertumsvereins: Jahrbuch des Schlesischen Museums für Kunstgewerbe und Altertümer* VII., 1916 (1919), s. 136–175.

22) C. Gündel, *Die Goldschmiedekunst in Breslau*. Berlin: Steiniger-Verlage 1940.

23) K. Pechstein – V. Effmert, o. c. v pozn. 13, s. 5.

24) *Tamtéž*, s. 5.

STRUČNĚ O ZLATNICKÉM ŘEMESLE VE VRATISLAVI, NISE, LEHNICI A OPAVĚ

Nejvýznamnějším centrem slezské zlatnické produkce byla již od středověku **Vratislav**. Kolem roku 1000 zde byla zřízena diecézní správa, jejíž biskupové se stali koncem 12. století světskými vládci Niského knížectví. Nové politické uspořádání vytvořilo ideální podmínky pro rozvoj tohoto uměleckého řemesla ve Vratislavi i v Nise. Přestože působnost vratislavských zlatníků je archivně dohledatelná od 13. století, jejich nejstarší známé cechovní předpisy známe až jako součást *Velkého řemeslného pořádku*, vydaného králem Zikmundem Lucemburským (1419/20–1437) roku 1420. Jsou to poměrně stručné směrnice, stvrzující možnost usazování zlatnických mistrů ve městě, určující ryze užívaných kovů a podmínky prodeje stříbrného zboží.²⁵⁾ V roce 1451 pak byla zlatnickému cechu městskou radou potvrzena statuta upravující podmínky mistrovské zkoušky. Délka praxe tovaryše usilujícího o titul byla tříletá, přičemž mohl pracovat nejvíce u dvou místních výrobců. Zkouška určovala zhotovení stříbrného kalicha, pečtidla s rytým znakem nebo zlatého prstenu. Obnovený cechovní pořádek z roku 1565 připouštěl místo kalicha, jako možný prodejní kus, i nádobu k pití. Tyto podmínky byly dále zpřesněny v roce 1580 prodloužením zkušební lhůty cizím tovaryšům na 4 roky. Mistrovský kus musel být zhotoven do 4 měsíců a posuzovanou práci nesměli absolvovat dva tovaryši současně.²⁶⁾

K vratislavským cechovním zvyklostem běžně patřilo, že vdova po mistrovi směla, s pomocí tovaryšů, pokračovat v živnosti svého zesnulého muže. Když si však roku 1636 stěžovaly dvě zlatnické vdovy na potíže způsobované jim cechem, vydala městská rada dva dekrety – 6. června 1636 a 14. července 1637 – jimiž pozůstalým ženám ještě ztížila podmínky vedení zděděných dílen. Směly sice nadále provozovat živnost po zesnulém manželovi, pouze však s pomocí 2 tovaryšů, za jejichž chování ručily, nesměly přijímat žádné učně a tovaryšské práce musely předkládat ke kontrole a značení představeným cechu. Ani zlatničtí adepti, usilující o mistrovský titul, nemohli povinné roky praxe strávit v dílně vdovy.²⁷⁾

Počátkem 40. let 17. století dosáhl vratislavský zlatnický cech zamezení dalšího rozšiřování společenstva určením maximálního počtu mistrů ve městě na osm, z nichž každý mohl mít pouze 2 tovaryše a 2 učně, vyjma představených cechu, kteří směli přijmout po třech těchto adeptech. Na rozdíl od času konce třicetileté války, kdy měli minimum objednávek, byli na přelomu 17. a 18. století vratislavští zlatníci natolik pracovně vytížení, že jim roku 1709 bylo již všem povoleno zaměstnávat tři tovaryše i učně.²⁸⁾

V roce 1735 vydali svůj poslední cechovní pořádek, platný, bez významných změn, až do zrušení společenstva koncem 19. století. Z historiografického pohledu na zlatnictví v habsburské monarchii nás zaujme, že tato nová, podrobně vypracovaná statuta obsahovala již řadu ustanovení a předpisů, které v rakouských a českých zemích zaváděla císařovna Marie Terezie teprve až v rámci

reform, realizovaných pro dosažení hospodářské konsolidace státu v 70. letech 18. století. Vratislavský cech se nově dělil na zlatníky, stříbrníky a galanterní výrobce. Tovyři již neprokazovali při mistrovské zkoušce jen řemeslné schopnosti, ale i výtvarné předpoklady a znalosti nejnovějších módních (stylových, formálních) trendů. Před vyhotovením mistrovského kusu jej nejprve museli sami kresebně navrhnout a předložit představeným cechu ke schválení. Zlatníci měli předepsáno zhotovení prstenu a hodinového pásku, později i jiné druhy šperků a klenotů, stříbrníci konvici, a v poslední čtvrtině 18. století, s přicházející oblibou rokokového klasicismu též konvičky na kávu a mléko, teriny, šálky, svícný a dózy na cukr. Galanterníci, nacházející se však ve Vratislavi jen sporadicky, museli při zkoušce vyrobit dózu či etui. Roku 1756 nařídil pruský stát tovaryšům vandrovat i mimo země království a získávat tím zkušenosti potřebné pro zlepšení konkurenčních schopností domácí produkce.²⁹⁾

Vratislavští stříbrníci měli dlouhodobě uloženo zhotovovat své výrobky ze 14lotového stříbra; v roce 1677 jim však, na vlastní žádost, bylo umožněno vyrábět po dobu jednoho roku zboží i z nižší, 12lotové slitiny. Trvalé povolení zpracovávat 12 a 13lotové stříbro, o nějž usilovali opakovaně i v letech 1678, 1679, 1682 a 1687, jim radnice udělila až 30. května 1687. Výroba v této materiálové kvalitě pak převládla v průběhu 1. poloviny 18. století natolik, že předměty ze 14lotového stříbra byly po roce 1750 vyráběny již jen výjimečně.³⁰⁾

Počátky značení zlatnických prací lze ve Vratislavi sledovat již od 30. let 16. století. Dne 8. února 1539 nařídila zdejší městská rada razit výrobky, vedle městské značky – písmene W (ryzost 14lotů stříbra) – také puncem výrobce.³¹⁾ V roce 1677 byla, převzetím ze znaku Vratislavi, uplatněna nová městská značka pro 12lotové stříbro zpodobňující hlavu sv. Jana Křtitele. V případě, že byl předmět zhotoven z 13lotové slitiny, razili vedle ní a značky zlatnického mistra i číslici 13. Od roku 1710 pak přibyla i abecedně řazená, velká písmena mistrů pruběrů, která nám dnes umožňují poměrně přesné časové vymezení vzniku předmětu; příkladně A užíval mistr pruběr Daniel Wolff (+ 1712) v letech 1710–1712; písmeno C, kterým jsou značeny našim textem prezentované předměty, pak Gottfried Ihme (+ 1737) v letech 1727/1728–1737.³²⁾

Jak dokládá nejstarší dochovaný pořádek zlatnického cechu v **Nise**, schválený dne 6. června 1571 místní městskou radou,³³⁾ rovněž mistři usedlí v rezidenčním městě vratislavských biskupů, pracovali zpočátku ve 14lotové *průbě*. Své zboží značili, vedle puncu výrobce, i městskou značkou podoby lilie, převzatou ze znaku vratislavského biskupství.³⁴⁾ Stejně však byly později raženy i předměty zhotovené z 13lotového stříbra, na které přešli nišší zlatníci ve 2. polovině 17. století, a posléze i z 12 a půl lotového, kterážto hodnota byla povolena knížecí vládou v roce 1716. Od roku 1719 byl na městskou značku přidán i letopočet. Ze zprávy niského magistrátu, datované 29. srpnem 1748, adresované Královské vojenské a oblastní komoře ve Vra-

25) E. Hintze, o. c. v pozn. 15, s. 5.

26) Tamtéž, s. 6.

27) Tamtéž, s. 6–7.

28) Tamtéž, s. 7.

29) Tamtéž, s. 8.

30) Tamtéž, s. 16–17.

31) Tamtéž, s. 18.

32) Tamtéž, s. 16–22.

33) E. Hintze, o. c. v pozn. 21, s. 138.

34) Tjž, o. c. v pozn. 14, s. 13.

tslaví, vyplývá, že místní zlatníci mistři již zpracovávají pouze 12 a půl lotové a 12lotové stříbro; zboží nižší ryzosti pak značí pouze na výslovné přání objednatele dvojnásobným vyražením mistrovské značky.³⁵⁾

Součástí společenstva byla, vedle zlatníků usedlých ve městě, též řada tzv. venkovských mistrů, zejména z Ratiboře, Horního Hlohova, Frankenštejnu, Prudníku a Břehu. V roce 1686 byl k nískému cechu dokonce inkorporován zlatník Heinrich Frantz Kalliwoda z Moravské Ostravy.³⁶⁾ Války o rakouské dědictví snížily odbyt zboží na minimum a v 50. letech 18. století dovedly cech v Nise do svízelné situace. Po smrti zlatníka Johanna Jacoba Herbsta, v roce 1762, tvořili společenstvo pouze dva ve městě usedlí mistři – Lorentz Hartmann a Blasius Judelbauer, kteří, aby byli usnášeníschopní, přizvali k zasedání cechu jako třetího i malíře Frantze Ziganckeho a následujícího roku přijali dva nové mistry. Roku 1780 se níšští zlatníci nakonec spojili s výrobcí hodinek (Kleinhuhnmachen) v tzv. kombinovaný cech, existující pak až do svého zrušení roku 1899.³⁷⁾

Také **Lehnice**, patřící k rezidenčním městům nejstarší větve Piastovců, nabízela již od středověku zlatníkům dobré podmínky k podnikání. Sídli zde i velký šlechtický soud a úřady knížectví. Oborovou prosperitu města dokládá řada jmen mistrů, jejichž množství vrcholí v období renesance, uvedených od poloviny 14. století v archivních pramenech. Vlastní kodifikovaná cechovní pravidla, o která usilovali lehnickí zlatníci od 60. let 16. století, jim byla stvrzena městskou radou 6. dubna 1570. Na přelomu 16. a 17. století požádalo 7 usedlých lehnických mistrů o potvrzení statut a knížete, byli však odmítnuti. Dvorním zlatníkem byl roku 1616 jmenován, k nevoli těch městských, Marcus Teubener, kterého, nejenže odmítli uznat jako nezávislého mistra, ale nutili ho též ke vstupu do cechu, což vyvolalo knížecí hněv. Skrze magistrát byli napomenuti, požádali knížete o prominutí a opětovně mu předložili cechovní artikule k potvrzení, znovu však bezvýsledně. Potvrzení cechovního pořádku knížetem docílili až v roce 1659.³⁸⁾

Tak jako v Bratislavě a níšští, i lehnickí mistři pracovali zprvu ve 14lotové ryzosti, kterou, neznámo kdy v průběhu 17. století, nahradili 13lotovou. Po vzoru Bratislavy přistoupili v roce 1677, nejprve na zkoušku a od roku 1687 již trvale, k dalšímu snížení ryzosti stříbra a to již pouze na 12lotů. Stejně tak je v nových cechovních artikulech, předložených roku 1733 císaři Karlu VI. (1711–1740) k potvrzení, uvedena pouze *průba* 12lotová. Vedle značky výrobce razili na své výrobky městský znak podoby překřížených klíčů. Současně se společenstvo zdejších zlatníků stalo tzv. nadcechem pro malá městečka lehnického knížectví – Goldperk, Haynau a Lüben. Po roce 1760 zde zlatnické řemeslo postupně upadá a mizí.³⁹⁾

Přestože se v okolí **Opavy** těžily již ve středověku drahé kovy – stříbro u Horního Benešova a zlato u města Cukmantl (dnešní Zlaté Hory) – doklady o působení zdejších zlatníků bychom v archivech mohli nalézt až od polovi-

ny 16. století. Jejich jména publikoval německý historik umění a dlouholetý ředitel Muzea císaře Františka Josefa pro umění a průmysl v Opavě Edmund Wilhelm Braun (ve funkci v letech 1897–1935), v katalogu výstavy *Starorakouských zlatnických prací*,⁴⁰⁾ kde též uvedl, že v 16. století byli místní zlatníci mistři zřejmě součástí tzv. velkého cechu, sdružujícího řemesla s omezeným počtem mistrů působících ve městě. Samostatný cech v Opavě byl ustanoven někdy v 17. století, jelikož však jeho statuta nebyla již v roce 1725 nalezena, požádala roku 1727 trojice zlatnických mistrů – Andreas Krembs, Frantz Bardon a Ludwig Kässler – městskou radu o ratifikaci nových vlastních cechovních pravidel, kterými bylo, mimo jiné, též určeno, že tovaryš usilující v Opavě o mistrovské právo musí absolvovat šestiletou učební dobu a tříletý vandr. Poté mohl být, ovšem až po složení zápisného a roční práci v Opavě za tovaryšský plat, připuštěn k mistrovské zkoušce. Mistrovským kusem, zhotoveným do tří měsíců, měl být pohár z 12lotového stříbra o váze 60 lotů (963 g), zlatý prsten zdobený trojbarevným smaltem, nebo ryté stříbrné pečetidlo velikosti zlatky („*ein silbernes Sigil eines Guldens groß*“). Práce členů společenstva byly povinně předkládány představenému cechu k přezkoušení a řádnému označení městským puncem.⁴¹⁾ Dne 5. října 1774 vydala císařovna Marie Terezie nový pořádek zlatníků, stříbrníků a galantních pracovníků, platný na území celé Moravy a Českého Slezska.⁴²⁾

Braun publikoval v závěru uvedeného katalogu z roku 1904 i několik značek vystavených předmětů, z nichž vyčteme, že opavští zlatníci období baroka vyráběli své zboží buď z 13, nebo 12 lotového stříbra; předměty vyšší ryzosti opatřovali, vedle svého mistrovského, i městským puncem odvozeným z opavského znaku,⁴³⁾ na nižší razili číslici 12.⁴⁴⁾ Lze předpokládat, že v 1. třetině 18. století přešli i oni trvale ke zpracovávání 12lotového stříbra, převládajícího v celém Slezsku.

PAMÁTKY SLEZSKÉHO ZLATNICTVÍ DOCHOVANÉ NA ÚZEMÍ STŘEDNÍ MORAVY

Největším počtem prací jsou zde zastoupeni níšští zlatníci, kteří odtržením Slezska od Koruny české přišli, zejména mezi římskokatolickým duchovenstvem, o mnoho významných odběratelů v příhraničí Moravy.⁴⁵⁾ Nejstarším předmětem tohoto souboru je pozlacená stříbrná monstrance z Jeseníku,⁴⁶⁾ zhotovená počátkem 17. století níským

40) E. W. Braun, o. c. v pozn. 12, s. 1–15.

41) Tamtéž, s. 10–12.

42) Tamtéž, s. 12; A. Semerád, Puncovníctví na Moravě, in: Zlatnictví, sborník pro umělecké řemeslo, Supplementum 1, 1972, s. 63–66.

43) E. W. Braun, o. c. v pozn. 12, s. 49, kat. č. 1, obr. č. 2. (předmět) a 3 (značky).

44) Tamtéž, s. 49, kat. č. 3, obr. č. 5 (předmět) a 6 (značky).

45) E. Hintze, o. c. v pozn. 21, s. 138.

46) Monstrance; stříbro, zlacení, v. 985 mm, podst. 305 x cca 235 mm; značeno: BR v tvarovaném orámování, znak města Nisy, brněnské repuncy z 1806–1807 (CF) a z 1809–1810. Rejstř. č. movité kulturní památky v Ústředním seznamu kulturních památek České republiky (dále jen ÚSKP ČR) 89600/38-3530. Podstava monstrance je opatřena nápisem: „NOBILI & STRENOVO MAXMILIAN A STRACHWICZ „DE M ZAVCHA & STREHOFF CAPITANEU IOANNE GROCH PAROCHO LAVRENTIO RASSMANNO COADINTORE CASPARO HVFFNAGEL CONSVLE 1610“ a na nodu: „VITREC BARTHOLOMEO WOLFF“;

35) Týž, o. c. v pozn. 21, s. 141.

36) Tamtéž, s. 140.

37) Tamtéž, s. 139.

38) E. Hintze, o. c. v pozn. 20, s. 133.

39) Tamtéž, s. 133–135.

Obr. 1: Monstrance, Balthasar Rupricht, Nisa, před 1610 (všechny snímky P. Čech, 2018, není-li uvedeno jinak).

VITREC GEORGIO KRISTEN; SENA IOANNE FERSTER; S GEORGIO BOBEST; S GEORGIO EHRLICH; S THOMA KILIAN". E. W. Braun, o. c. v pozn. 12, s. 55–56, kat. č. 44 (mistrovská značka BR – 3x vyražená); Ausstellung von Goldschmiedearbeiten, o. c. v pozn. 13, kat. č. 538 (mistr BR); E. Hintze, o. c. v pozn. 14, s. 15–16 (mistr BR); B. Samek, Umělecké památky Moravy a Slezska 2 (J–N). Brno: Academia 1999, s. 59–60 (mistr BR); DS. [D. Stehlíková], Master GR (ER?), Monstrance from Jeseník, in: I. Hlobil ed., The last flowers of the middle ages from the gothic to the renaissance in Moravia and Silesia. Olomouc: Muzeum umění 2000, s. 201–202, kat. 54; K. Growka, Z letopisů města Jeseníku – Jesenická monstrance, in: Naše město. Informační měsíčník města Jeseník, březen 2017, s. 14 (mistr ER/GR).

mistrem Balthasarem Ruprichtem (činný 1585–po 1616),⁴⁷⁾ která byla, dle přípisu na noze, darována roku 1610 jesenickému kostelu. V roce 2000 byl o ní publikován text, informující, že pochází z doby kolem roku 1500 a její noha z počátku 17. století.⁴⁸⁾ Jména donátorů, patřících k významným osobnostem kraje, která jsou na ní zvěčněna, by tedy byla vyryta na nové, dodatečně vyrobené noze a nodu, což nás vede spíše k přesvědčení, že se monstrance dochovala jako celek v původním stavu. Potvrzuje to též značení stejnými puncy na noze i vlastní monstranci – jinak bychom museli přijmout domněnku, že Balthasar Rupricht i městský pruběř doplnili po stranách ostensoria své puncy dodatečně, čímž se dopustili podvodu, s úmyslem zfalšovat datum výroby celého předmětu a přisvojit si tak jeho autorství.

Přestože se město Frývaldov (dnes Jeseník) přiklonilo v průběhu 16. století k luterské konfesi, církevní vizitace z roku 1579 konstatují, že místní farář Johan Glaccius, třebaže ženatý, je prvním opětovným katolickým duchovním.⁴⁹⁾ Dle informací historika Květoslava Growky, se jedná o téhož kněze, spravujícího faru až do roku 1610, jehož jméno je vyryto na noze popisované monstrance, avšak v podobě Johan Groch.⁵⁰⁾ Důvod pořízení monstrance musel být významný, protože mezi donátory je, vedle dotyčného faráře a představitelů města Jeseníku, uveden i hejtman niského knížectví Maximilian „von Strachwitz u. Groß-Zauche“.

Tato téměř metr vysoká stříbrná monstrance stojí na šestilaločné podstavě, zdobené okřídlenými hlavičkami andělů a rozvilinovým ornamentem, zvaným rollwerk. Noha je osazena šestibokým nodem s malými figurkami světců, stojícími v mělkých nikách. Ostensorium je tvořeno typickými prvky gotické estetiky převzatými z architektury – štíhlými věžemi s fiálami. Pod převýšenou centrální věží, završenou krucifixem, stojí figura Panny Marie, s korunou a žezlem (žezlo je ulomeno) v pravé ruce, nesoucí dítě Ježíše. Prosklená schránka ostensoria je strážena postavami sv. Jana Křtitele a sv. Barbory.⁵¹⁾ Po stranách je kompozice doplněna, již zcela negotickými, drobnými plastikami letících andělů. Podstava a nodus monstrance jsou opatřeny nápisem se jmény donátorů. Edmund Wilhelm Braun, který ji v roce 1904 zařadil do výstavy starorakouského zlatnictví, uspořádané v opavském umělecko-průmyslovém muzeu, uvedl, že objekt byl v roce 1818 restaurován, což dokládá i nápis z rubové strany podstavy.⁵²⁾ Braun se dále zmiňuje o nevhodné dodatečné výzdobě, přidané na monstranci roku 1874, která je však dnes již odstraněna.⁵³⁾

47) Značka viz E. Hintze, o. c. v pozn. 21, s. 142;

48) DS. [D. Stehlíková], o. c. v pozn. 46, s. 201.

49) A. Drechsler, Altvaterland I. Olmütz 1929, s. 75.

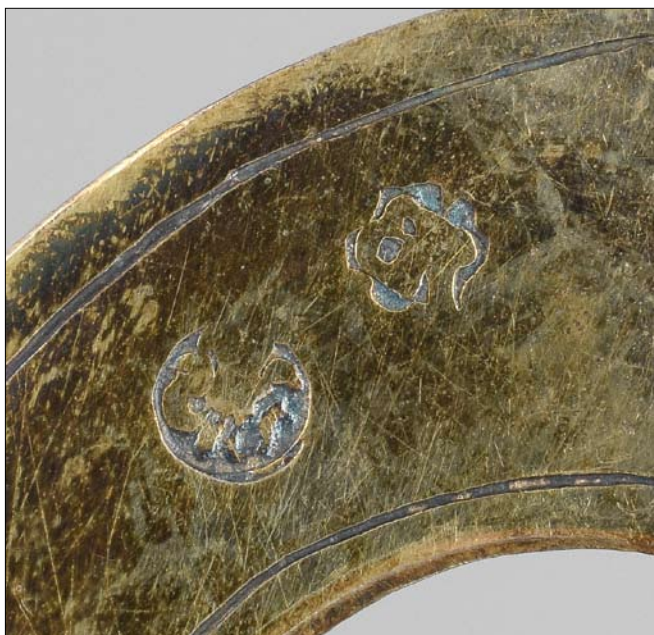
50) K. Growka, o. c. v pozn. 46, s. 14.

51) Braun uvádí, že se jedná o sv. Štěpána a apoštola Jana, E. W. Braun, o. c. v pozn. 12, s. 56. V evidenční kartě je uveden sv. Jan a Kristus s beránkem, ve výstavním katalogu z roku 2000 pak sv. Jan Křtitel a sv. Jan evangelista, DS. [D. Stehlíková], o. c. v pozn. 46, s. 201. Nezpochybnitelně jde však o ženskou světicí v pravé ruce držící kalich, gesto levé ruky naznačuje, že mohla mít ještě další atribut.

52) E. W. Braun, o. c. v pozn. 12, s. 56: „Herr Johann Rotter, Commissario 1818, Josef Reimann derzeit Bürgermeister, Johann Langer, Rat und Kirchenvatter sammt Ignatz Fitz, Anton Clemens Gros Regen Kohr, Franz Brosig, Silberarbeiter Anno 1818 Freiwaldau“. Nápis v evidenční kartě kulturní památky uveden není, při dokumentaci monstrance v roce 2018 nebylo technicky možné prozkoumat vnitřní stranu podstavy.

53) Tamtéž, s. 56.

O rok později ji v katalogu výstavy slezského zlatnictví i ve svém článku o staroniském zlatnickém umění publikoval Ervin Hintze.⁵⁴⁾ Oba historikové se jednoznačně shodují, že je to práce jednoho autora – niského mistra BR – a uvádějí ji jako charakteristický, i po roce 1600 přetrvávající, příklad gotické estetiky ve zlatnické produkci Slezska. Hintze poznamenává, že vzezření „*tabernáklů*“ tvořené gotickými fiálami, může svádět k dataci o téměř osmdesát let starší, než uvádí donační nápis.⁵⁵⁾ Vzhledem k použitému plošnému dekoru, zejména na noze monstrance, inspirovanému renesančními předlohami, hovoří Braun o směřování gotiky a renesance.⁵⁶⁾ Připsání puncu – BR – Balthasaru Ruprichtovi (obr. 2) bylo publikováno Erwinem Hintzem v přehledu niských značek až v roce 1916.⁵⁷⁾

Obr. 2: Monstrance, detail části ostensoria s puncem.

Přežívání gotických a renesančních forem v pracích slezských zlatníků je zřejmé ještě v 1. třetině 18. století a dle Klause Pechsteina a Violy Effmertové je zde tato „*stylová dlouhověkost*“ charakteristická nejen v období baroka, ale i následujících epochách rokoka a klasicismu. Zmiňují též konstatování rakouského historika umění Dagoberta Freye (1883–1962), jenž v souvislosti s vybavením slezských kostelů popsal zdejší přetrvávající zálibu v bujném akantu až do 1. desetiletí 18. století, tj. do doby, kdy v zemích habsburské monarchie i jižním Německu byl již nahrazen páskovým ornamentem.⁵⁸⁾ Typickým příkladem je trojice kalichů z Jesenicka, z nichž starší dva jsou dnes v majetku římskokatolické farnosti ve Zlatých Horách. První (obr. 3), zhotovený v 70. letech 17. století niským zlatníkem Hansem Nonnerdtem (činný v letech 1665–1692),⁵⁹⁾ darovala roku 1679 zlatohorskému kostelu Uršula, vdova po místním měšťanovi Heinrichu

Obr. 3: Kalich, Hans Nonnerdt, Nisa, před 1679.

Mieldnerovi.⁶⁰⁾ Někdy před rokem 1687 nechal měšťan Johan Georg Nentwig, poštmistr a výběrčí daní ve Zlatých Horách, postavit u městského špitálu kapli sv. Kříže.⁶¹⁾ Jak dokládá ne zcela čitelný nápis, objednala Uršula v Nise pro tuto nově postavenou svatyni další kalich⁶²⁾ (obr. 4), tentokrát u zlatníka Heinricha Leopolda Liebera (činný 1681–1693).⁶³⁾ Oba mají podstavu řešenou radiální kompozicí šesti okružních laloků, vycházející z pozdně gotických forem přelomu 16. a 17. století, zdobenou okřídlenými hlavičkami andílků a květinovým ornamentem, nodus a dekorativní koš s kupou mají již barokní podobu, inspirovanou soudobými jihoněmeckými vzory. Obdobně řešené kalichy nalezneme v poslední čtvrtině 17. a na počátku 18. století i v produkci olomouckých zlatníků, ze-

60) Kalich; stříbro, zlacení, v. 235 mm, Ø podst. 153,5 mm, Ø kupy 89 mm; značeno: HN v srdčitém orámování, znak města Nisy, brněnské repuncy z 1806–1807 (CF). Rejstř. č. movité kulturní památky v ÚSKP ČR 59237/38–3318. Na vnitřní straně podstavy rytý nápis: „Hunc Calicem Anno 1679 Dono Fieri (...) Ecclesia Edelstadiensis Vrsula Henrici Mieldners Relicta Vidua in Zukmantel Sub Parocho (...) Hauschuld“.

61) Viz https://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_svat%C3%A9ho_Kříže [vyhledáno dne 19. února 2020].

62) Kalich; stříbro, zlacení, v. 240 mm, Ø podst. 154,5 mm, Ø kupy 94,5 mm; značeno: HLL v tvarovaném orámování, znak města Nisy, brněnské repuncy z 1806–1807 (CF). Rejstř. č. movité kulturní památky v ÚSKP ČR 62382/38–3321. Na vnitřní straně podstavy rytý nápis: „Hunc Calicem Anno 1688 (?) (...) Mieldners Relicta Vidua pro Capella Hospitals Edelstadiensis (...)“.

63) E. Hintze, o. c. v pozn. 21, s. 142.

54) Ausstellung von Goldschmiedearbeiten, o. c. v pozn. 13, kat. č. 538; E. Hintze, o. c. v pozn. 14, s. 15–16.

55) E. Hintze, o. c. v pozn. 14, s. 15–16.

56) E. W. Braun, o. c. v pozn. 12, s. 56.

57) E. Hintze, o. c. v pozn. 21, s. 142.

58) K. Pechstein – V. Effmert, o. c. v pozn. 13, s. 7.

59) E. Hintze, o. c. v pozn. 21, s. 142.

Obr. 4: Kalich, Heinrich Leopold Lieber, Nisa, konec 80. let 17. století.

Obr. 5: Kalich, Johan Samuel Andreas, Vratislav, 1727–1729.

jména Jana Františka Benacka,⁶⁴⁾ nebo kroměřížského Jana Jakuba Bernkopfa.⁶⁵⁾

Třetí kalich⁶⁶⁾ (obr. 5) daroval roku 1729 kanovník katedrální kapituly ve Vratislavi Karel Maxmilián z Fragsteinu a Nimbsdorfu (1699–1736) kostelu sv. Tomáše v Dolním Domašově, jenž nechal, z jeho podnětu, v letech 1726–1730 postavit vratislavský biskup František Ludvík z Neuburgu (ve funkci 1683–1732). Veškeré vnitřní vybavení pak na své náklady pořídil právě Karel Maxmilián.⁶⁷⁾ Kalich, zhotovený mezi léty 1727 a 1729 Johanem Samuelem Andrease ve Vratislavi (mistrem 1726, + 1768 tamtéž),⁶⁸⁾ má, vzdor době vzniku, vzezření renesanční práce. Ještě goticky koncipovanou, šestilaločnou odstupňovanou podstavu a nodus zdobí jemně tepaný renesanční ornament; na noze jsou ve třech reliéfních medailonech zpodobněny pašijové motivy – Kristus na hoře Olivetské, jeho Bičování a Pranýřování. Hladká, stříbrná, rovná zvoncovitá kupa je již náhrada z 19. století.

Určujícím centrem středoevropského barokního zlatnictví byl Augsburk, rychle se zbavující následků Třicetileté války, kde se do konce 17. století rozvinula dobře prosperující síť obchodníků, šířící práce místních specializovaných řemeslníků a umožňující též okamžitou realizaci velkých objednávek z okolních zemí, včetně habsburské monarchie. Vandrující tovaryši pak odsud šířili do oblastí centrální Evropy, včetně Slezska, módní trendy pomocí množství rytin a vzorníků, které byly vydávány augsburskými tiskárnami.⁶⁹⁾ K nim patří též niský zlatník Martin Voglhund (činný 1699–1741),⁷⁰⁾ narozený v bavorském městě Dillingenu a vyučený nejspíše v nedalekém Augsburku. Hintze se dokonce domnívá, že část vandru musel strávit v rakouských zemích, protože stěží lze najít v tvorbě jiného niského mistra tolik inspirací rakouskými zlatníky.⁷¹⁾ Množství dochovaných předmětů značených jeho výrobním puncem napovídá, že byl zřejmě nejvytíženějším niským zlatnickým mistrem své doby. Musel provozovat rozsáhlou dílnu, což lze odvodit z matricy učňů, v níž je za období 1701–1730 Voglhundovo jméno zaznamenáno sedmkrát při příjmu 9 učňů.⁷²⁾ Na našem území byly zatím určeny čtyři jím vyrobené předměty, ale lze předpokládat, že se jich zde přece jen dochovalo více.

64) O. Jakubec – M. Perůtka edd., Olomoucké baroko. Výtvarná kultura let 1620–1780. 2/Katalog. Olomouc 2010, s. 518 (kat. č. 396).

65) A. Grossová, Biskupská Kroměříž – jedno z center výroby liturgických předmětů z drahých kovů v období baroka na Moravě, Zprávy památkové péče 78, 2018, s. 317 (obr. 1) a 329.

66) Kalich; stříbro, zlacení, v. 240 mm, Ø podst. 170 mm, Ø kupy 105 mm; značeno: JSA v trojlistu, znak s hlavou Jana Křtitele, datační punc C (1727–1737), brněnské repuncy z 1806–1807 (CF) a z 1809–1810; kupa – mistrovská značka IS a punc pro město Vídeň z 1866–1922. Rejstř. č. movité kulturní památky v ÚSKP ČR 85014/38–3339. Na vnitřní straně podstavy rytý nápis: „CAROLUS MAXIMILIANUS DE FRAGSTEIN & NIMBSDORF PRAELAT. CAN. CELL. CANONI OFFLIS EPIS WRATIS. 1729“. E. Hintze, o. c. v pozn. 15, s. 39 (J. S. Andreas); B. Samek, Umělecké památky Moravy a Slezska 1 (A–I). Brno: Academia 1994, s. 39 (punc A. v trojlistu).

67) Podrobněji viz J. Hradilová, Ex libris Karla Maxmiliána z Fragsteinu, in: Jesenicko 8, 2007, s. 47–48.

68) E. Hintze, o. c. v pozn. 15, s. 38–39 (zde životopisné údaje a dílo) a tabulka IV, č. 145 (značka).

69) A. Somers Cocks, Baroque Silver: 1610–1725, in: C. Blair ed., The History of Silver. London 2000, s. 98, 115 a 119.

70) E. Hintze – K. Masner, o. c. v pozn. 8, s. 31; E. Hintze, o. c. v pozn. 14, s. 16–18; týž, o. c. v pozn. 21, s. 142.

71) E. Hintze, o. c. v pozn. 14, s. 16.

72) Tamtéž, s. 17.

Obr. 6: Monstrance, Martin Voglhund, Nisa, před 1704.

Obr. 7: Kalich z farního kostela sv. Jakuba v Nise, práce Martina Voglhunda, 1. desetiletí 18. století (reprofoto A. Grossová, 2020).

Obr. 8: Ciborium, Martin Voglhund, Nisa, po 1700.

Obr. 9: Ciborium, Martin Voglhund, Nisa, před 1713.

Obr. 10: Ciborium, detail podstavky s puncy.

K nejstarším ukázkám jeho tvorby patří bohatě zdobená monstrance z Bernartic u Javorníka (obr. 6), darovaná místnímu římskokatolickému kostelu sv. Petra a Pavla roku 1704.⁷³⁾ Vedle charakteristické mistrovské značky Martina Voglhunda – stylizovaného monogramu VM v srdčitém orámování – je ražena i městský puncem, užívaným kolem roku 1700.⁷⁴⁾ Formální provedení vychází z jihoněmeckých předloh konce 17. století, které Martin Voglhund dokázal přetvořit ve svůj osobitý styl – na nízkou oválnou podstavu, s typickým dvojdílným nodem, je osazeno vejčité, bohatě dekorativně pojaté ostensorium se srdčitou schránkou na hostii, lemovanou barevnými kameny, pod níž je ztvárněn symbol pelikána krmícího krví svá mláďata. Celý velmi kompaktní objekt zaujme bohatou figurální i ornamentální zdobností. Dekor z akantových listů umocňuje šest vznášejících se andělů, nesoucích trsy vinných hroznů a obilné klasy. Schránku „zastřešuje“ koruna, nad níž na oblacích trůní Bůh otec s Duchem svatým – celou kompozici završuje krucifix. Podstava nese na čelních stranách medailony zobrazující sv. Petra a sv. Pavla, boční jsou zdobeny okřídlenými hlavičkami v obláčcích.

Charakteristickým Voglhundovým prvkem je dělený nodus a typicky natočené andělí hlavičky, které nalezneme i na další jeho práci, ciboriu z Ondřejovic (obr. 8).⁷⁵⁾ raženém, stejně jako uvedená monstrance, městskou značkou užívanou kolem roku 1700. Zdobeno je bohatým reliéfním rokajovým ornamentem s květinovými girlandami. Dekorativní krucifix s aureolou byl na víko přenesen z jiného ciboria⁷⁶⁾ – dle fotografie na evidenční kartě kulturní památky, měl původní kříž jednoduchý tvar s korpusem Ukřižovaného.

Voglhundovo ciborium (obr. 9) z majetku římskokatolické farnosti v Jeseníku,⁷⁷⁾ opatřené donačním nápisem:

73) Monstrance; stříbro, zlacení, broušené kameny (sklo?), v. 747 mm, podst. 296 × 225 mm, svatozář d. 360 mm; značeno: VM v srdčitém orámování, znak města Nisy, brněnské repuncy z 1806–1807 (CF) a z 1809–1810. Rejstř. č. movité kulturní památky v ÚSKP ČR 85021/38-3352. Na zadní straně podstavky medailon s rytým nápisem: „Ecclesiae Bartzdorf-Fensis 1704“. B. Samek, o. c. v pozn. 66, s. 42.

74) E. Hintze, o. c. v pozn. 21, s. 142 (typ IV).

75) Ciborium; stříbro, zlacení, celkem v. 393 mm; nádoba v. 263, Ø podst. 184,5 mm, Ø kupy 125,5 mm; víko v. 143 mm; značeno: VM v srdčitém orámování, znak města Nisy, brněnské repuncy z 1806–1807 (CF) a z 1809–1810. Rejstř. č. movité kulturní památky v ÚSKP ČR 64132/38-8034.

76) Ciborium rej. č. 63300/38-3316, Římskokatolická farnost Zlaté Hory.

Obr. 11: Monstrance, Martin Voglhund, Nisa, 2. dekáda 18. století.

„Susanna Ioanna Krugin Gebohrne Oppizin. Catarin Barbara Hejnelin Gebohrne Oppizin 1713“, nese městskou značku podoby lilie v kosočtvercovém orámování (obr. 10), která však v Hintzeho přehledu nízkých punců chybí. Zdobenost děleného nodu a stylizovaný rozvilinový a páskový ornament představuje v jeho tvorbě užití nových trendů, jejichž hlavními nízkými nositeli byli po roce 1710 zlatníci mistři Johan Frantz Hartmann a Johann Georg Pfister.⁷⁸⁾ Tradičně zde však nechybí Voglhundův oblíbený motiv mírně potočených andělích hlaviček.

Ty se uplatnily i na výzdobě podstavky monstrance (obr. 11, 12) ze Zlatých Hor,⁷⁹⁾ jejíž nodus má již hruškovitý tvar. Značená je kosočtvercovým puncem s lilí a elegantní páskový ornament s motivem růží řadí její vznik na počátku druhé dekády 18. století. Srdčitou schránku ostensoria lemuje souvislý věnec broušených barevných kamenů a rozviliny s okřídlenými andělí hlavičkami – nad ní se v kruhovém oblaku vznáší Duch svatý. Monstranci završuje mohutná plastická knížecí koruna, osázená barevnými kameny.

77) Ciborium; stříbro, zlacení, celkem v. 355 mm; nádoba v. 260, Ø podst. 178 mm, Ø kupy 117 mm; víko v. 97 mm, Ø 120; značeno: VM v srdčitém orámování, znak města Nisy, brněnské repuncy z 1806–1807 (CF). Předmět není prohlášen za kulturní památku ČR. Na vnitřní straně podstavky rytý nápis: „Susanna Ioanna Krugin Gebohrne Oppizin. Catarin Barbara Hejnelin Gebohrne Oppizin 1713“.

78) E. Hintze, o. c. v pozn. 14, s. 17.

79) Monstrance; stříbro, zlacení, broušené kameny (sklo?), v. 635 mm, podst. 264 × 200 mm, svatozář d. 315 mm; značeno: VM v srdčitém orámování, znak města Nisy, brněnské repuncy z 1806–1807 (CF) a z 1809–1810. Rejstř. č. movité kulturní památky v ÚSKP ČR 6516238-3276.

Obr. 12: Monstrance, detail ostensoria.

Že tvorba Martina Voglhunda nezůstala bez vlivu na ostatní zlatnické mistry v Nise, dokládá monstrance (obr. 13) z majetku římskokatolické církve v Choryni⁸⁰⁾ u Valašského Meziříčí. Značena je dvakrát vyraženým puncem s monogramem FH s hvězdičkou v srdčitém orámování, jehož identifikaci zatím neznáme.⁸¹⁾ Vegetabilní ornament zdobící podstavu a nodus, odpovídá svým pojetím období kolem roku 1700. Přehledná kompozi-

80) Monstrance; stříbro, zlacení, broušené kameny (sklo), v. 545 mm, podst. 245 × 204 mm, svatozář d. 313 mm; značeno: VH s hvězdičkou srdčitém orámování (2x), brněnské repuncy z 1806–1807 (12 F). Rejstř. č. movité kulturní památky v ÚSKP ČR 97654/38-770. B. Samek, o. c. v pozn. 66, s. 586 – „klasicistní monstrance paprskového typu (údajně) z trinitářského kláštera v Zašově z konce 18. stol. (punc: FH v srdčité výplni)“.

81) M. Rosenberk, Der Golschmiede Merkzeichen 3. Deutschland N-Z. Frankfurt am Main 1925, s. 6, R3660.

ce celého ostensoria odpovídá spíše druhé dekádě 18. století. Bezprostřední zlatý lem oválné schránky na hostii je osázen barevnými kameny, vnější stříbrné rámování, vycházející z dvou překřížených obilných snopů pod schránkou, je sestaveno z pravidelného pruhu viných letorostů s hrozny. Kompoziční střídmostí, i výzdobou broušenými kameny, připomíná Voglhundovu monstranci ze Zlatých Hor.

Posledním předmětem vyrobeným v Nise je ciborium (obr. 14) z majetku římskokatolické farnosti Zlaté Hory,⁸²⁾ dílo zlatníka Johana Frantze Hartmanna (činný 1710–1741),⁸³⁾ jehož Erwin Hintze zařadil mezi hlavní představitele stylu rozvilinového a páskového ornamentu. I tento předmět je pro nás těžko časově zařaditelný, protože noha vychází z šestilaločných forem přežívajících z gotiky a prořezávaný koš sestavený z rozvilin, do nějž je vsazena hladká kupa, jednoznačně hovoří pro 2. dekádu 18. století.

Práce zlatníků z města Lehnice reprezentuje kalich (obr. 15), zhotovený zlatníkem Johanem Heinrichem Oelbeerem počátkem 18. století (činný 1686–1727),⁸⁴⁾ dnes patřící římskokatolické farnosti Horní Loděnice v okrese Olomouc,⁸⁵⁾ inspirovaný jihoněmeckými předlohami poslední třetiny 17. století, šířenými do Slezska přes rakouské a české země. Jeho původním vlastníkem byl nepochybně jezuitský klášter v Olomouci, o čemž

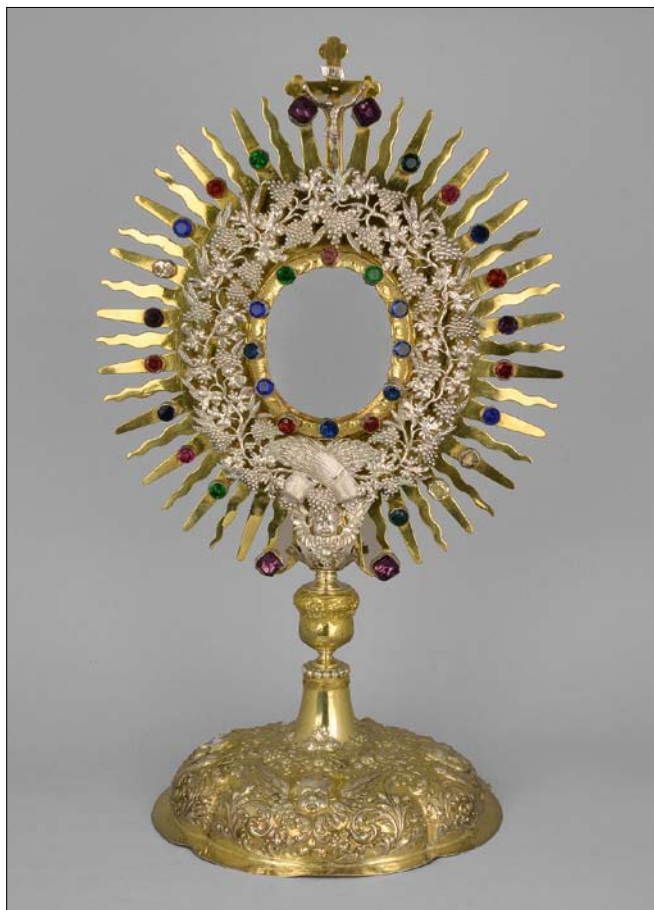
svědčí monogramy IHS a MARIA i dvojice medailonů s rytými polopostavami řádových světců (zřejmě sv. Ignác z Loyoly a sv. František Xaverský) na prořezávaném koši. Kalich, získaný donací roku 1704, byl ve vlastnictví Tovaryšstva Ježíšova až do zrušení řádu bulou, vydanou papežem Klementem XIV. (1769–1774) 21. července 1773. Část movitého

82) Ciborium; stříbro, zlacení, celkem v. 335 mm; nádoba v. 245, Ø podst. 187 mm, Ø kupy 139 mm; víko v. 93 mm, Ø 142; značeno: IFH v tvarovaném orámování, znak města Nisy, brněnské repuncy z 1806 až 1807 (CF). Rejstř. č. movité kulturní památky v ÚSKP ČR 59336/38-3315.

83) E. Hintze, o. c. v pozn. 21, s. 142.

84) Viz tamtéž, s. 135.

85) Kalich; stříbro, zlacení, v. 228 mm, Ø podst. 150 mm, Ø kupy 99 mm; značeno: IHO v oválném orámování, znak města Lehnice, písmeno F v oválu. Rejstř. č. movité kulturní památky v ÚSKP ČR 89818/38-1139. Na vnitřní straně podstavu rytý nápis: „Aö 1704. ANTON. V. LIPPA“. Noha opravována.

Obr. 13: Monstrance, mistr FH, Nisa, 2. dekáda 18. století.

Obr. 14: Ciborium, Johan Frantz Hartmann, Nisa, 2. dekáda 18. století.

Obr. 15: Kalich, Johan Heinrich Oelbeer, Lehnice, kolem 1700, stav 2019.

Obr. 16: Monstrance, Tobias Schier, Vratislav, 1727–1728.

Obr. 17: Monstrance z Vratislavského dómu, kolem 1726 (reprofoto A. Grossová, 2020).

Obr. 18: Monstrance z Vratislavského dómu, kolem 1726 (reprofoto A. Grossová, 2020).

Obr. 19: Kalich, Slezsko, 30. léta 18. století.

majetku, zejména liturgických předmětů z drahých kovů, byla později převedena náboženskému fondu, kde měla stejný osud, jaký postihl jmění klášterů řádů zrušených císařem Josefem II.⁸⁶⁾ Převedením do majetku nově zřizovaných farností, k nimž patřila i Horní Loděnice, byla řada objektů z drahých kovů zachráněna před roztavením.

Mistrovství vratislavských zlatnických tvůrců dokládá sluncová monstrance (obr. 16) z kostela sv. Tomáše v Dolním Domašově,⁸⁷⁾ pořízená této farnosti roku 1728 kanovníkem vratislavské katedrální kapituly Karlem Maxmiliánem z Fragsteinu a Nimbsdorfu. Tato práce, zhotovená mezi léty 1727 a 1728 Tobiasem Schierem (mistrem 1702, + 1733 tamtéž)⁸⁸⁾ vzbuzuje přesvědčení, že svým formálním provedením byla inspirací pro rokokové práce vídeňských zlatníků 30. a 40. let 18. století. Erwin Hintze a Karel Masner naopak připsali dvě typologicky totožné sluncové monstrance z roku 1726 (zřejmě neznačené), patřících katedrále ve Vratislavi, vídeňské provenienci (obr. 17 a 18).⁸⁹⁾ Všechny mají shodně srdčitou schránku osazenou do ro-

86) J. Samsour, o. c. v pozn. 1, s. 4.

87) Monstrance; stříbro, zlacení, smalt, v. 680 mm, podst. 251 x 188 mm, gloriola d. 390 mm; značeno: TS v oválném orámování, znak s hlavou Jana Křtitele, datační punc C (1727–1737), brněnské repuncy z 1806–1807 (CF) a z 1809–1810. Rejstř. č. movité kulturní památky v ÚSKP ČR 85012/38-3337. Na okraji podstavy rytý nápis: „CAROL: MAX: DE FRAGSTEIN ET NIMBSDORFF PRAELAT: CANCELL: CANONI: ET OFFLIS EPIS: WRATIS: A. 1728“. Hintze 1906, s. 39; B. Samek, o. c. v pozn. 66, s. 38 (obr.) a 39 (punc TS v oválu).

88) E. Hintze, o. c. v pozn. 15, s. 149–150 (zde životopisné údaje a dílo) a tabulka IV, č. 124 (značka).

89) E. Hintze – K. Masner, o. c. v pozn. 8, obr. 69 a 70.

Obr. 21: Kalich, detail s medailonem se sv. Barborou (foto A. Grossová, 2018).

kajovým ornamentem profilované kartuše zdobené mřížkou a mušlemi. Nad kartuší domašovské monstrance, malované modrobílým smaltem, trůní v oblacích Bůh otec a Duch svatý. Oválná podstava, jejíž přední strana nese štítek s rytým erbem donátora, je radiálně členěná do nestejně velkých polí, vyplněných páskovým a rozvilinovým ornamentem. Vázovitý, podobně členěný nodus, je v jednotlivých polích taktéž ornamentálně zdobený.

Posledním, zřejmě nejmladším předmětem, je kalich (obr. 19, 20 a 21), taktéž z římskokatolické farnosti v Dolním Domašově,⁹⁰ kam byl převeden z kostela sv. Barbory františkánského kláštera v Opavě, zrušeného v roce 1784. Poškozené puncy znemožňují určení autora i místa vzniku, formální pojetí však naznačuje, že jde o práci slezského zlatníka, snad přímo z Opavy, nebo Vratislavi. Lze tak soudit podle vysoké, osmiboké podstavy kalicha, členěné do svislých (radiálních) polí, jež jsou, mimo zdobení páskovým ornamentem, doplněny trojicí medailonů s reliéfy sv. Barbory, sv. Františka a sv. Jana Nepomuckého. Vyroben byl zřejmě někdy v 30. letech 18. století – dedikační nápis, který by nám to upřesnil, byl však v minulosti poškozen.

Dosud byl nalezen a určen pouhý zlomek liturgických předmětů z drahých kovů zhotovených ve Slezsku, dochovaných zejména v příhraničních oblastech českých území, jenž jsme mohli představit, jak jsem již předesla-

Obr. 20: Kalich, detail s medailonem se sv. Františkem (foto A. Grossová, 2018).

la, jen díky novému krajskému členění Moravy, nerespektující hranice zemí bývalé Koruny české. Prezentovaný soubor naznačuje řadu lokálních formálních odlišností v pracích slezských zlatníků, které v tvorbě jihoněmeckých, ani těch pracujících na území habsburské monarchie, nenajdeme.

*Text vznikl v rámci výzkumného záměru Národního památkového ústavu č. 99 H 30 73 130 – **Výzkum, dokumentace a prezentace movitého kulturního dědictví** – za institucionální podpory Ministerstva kultury. 1. Uměleckohistorické celky a historický mobiliář jako doklad vývoje výtvarného umění a uměleckého řemesla; úkol 1. 1. 1. Doklady církevního barokního zlatnictví a stříbrnictví na Moravě v letech 1650–1790 a jeho zhodnocení ve výtvarných a duchovních souvislostech (2015–2018) a výzkumného cíle VII.1 Výzkum druhových skupin předmětů; úkol Výzkum a dokumentace dochovaných sakrálních zlatnických a stříbrnických památek brněnské proveniencí s přesahem na území celé Moravy (od 2019).*

MGR. ANNA GROSSOVÁ – NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ
ÚSTAV, ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVNÍŠTĚ
V KROMĚŘÍŽI, RIEGROVO NÁMĚSTÍ 3228/22,
KROMĚŘÍŽ
GROSSOVA.ANNA@NPU.CZ

90) Kalich; stříbro, zlacení, v. 255 mm, podst. 147 × 147 mm, Ø kupy 90,5 mm; značeno: 2 nečitelné puncy, brněnské repuncy z 1806–1807 (CF) a z 1809–1810. Rejstř. č. movité kulturní ÚSKP ČR 85017/38-3346. Na podstavě v medailonu rytý nápis: „SanCtae BARBARAE Viro InI Del en lXe posCeroIVt In Vita & In aqone oqat partes Mei. Pro ECCLESia eIVs oppaVlensI ConseGraVIt sIn CerVs & InIMVs CLlens Matthias ThaDeaVs Wra [poškozený rádek] VzoVICII.“

DIE DENKMÄLER DER SCHLESISCHEN GOLDSCHMIEDEKUNST DES 17. UND 18. JAHRHUNDERTS

Eine außerordentliche Kategorie der Goldschmiedeproduktion stellen die liturgischen Gegenstände und weiteren kirchlichen Preziosen dar. Mengen einzigartige, historisch wertvolle Belege dieses Handwerks waren aber zum Opfer den Reformen Josefs II. gefallen, bei denen in den 1780er Jahren viele Klöster und Wallfahrtsorte aufgehoben worden waren, und den nachfolgenden bekannten Finanzmaßnahmen des Kaisers Franz I. (1792–1835), der sich in den Jahren 1806–1807 und 1809–1810 den Staatsbankrott durch Schuldenlöschungen mittels Pflichtabgaben großer Menge historisch wertvolle Edelmetallgegenstände aus dem Besitz der Bevölkerung und der Kirche in den Kronländern abzuwenden bemühte. Das erhaltene Bruchstück der historischen Goldschmiedeproduktion aus der Zeit vor 1800 belegt trotzdem die außerordentliche Qualität sowie das handwerkliche Geschick der seit Mittelalter in böhmischen Kronländern samt Schlesien wirkenden Goldschmiedemeister. Die heutigen Verwaltungsgrenzen berücksichtigen nicht die historischen Landesgrenzen. Das war Hauptgrund dafür, dass im Jahr 2018 die Kulturdenkmäler *vasa sacra* aus dem nördlichsten Teil der Region von Olomouc, heute im Bezirk Jeseník (Freiwaldau) an der Grenze mit Polen in die systematische, ab 2015 durchgeführte Flächenforschung der erhaltenen barocken liturgischen Edelmetallgegenstände Mährens eingeordnet wurden. Es ist die historisch zum Neisser Herzogtum angehörige Gegend, die nach Abschluss des ersten schlesischen Kriegs gegen Preußen im Jahr 1742 an die Habsburgermonarchie zufiel. Nach dem Breslauer Frieden im Juni desselben Jahres blieb der böhmischen Krone nur ein geringer Teil des Geländes von Schlesien, der die Bezeichnung Böhmisches- (seit 1848 Österreichisch-) Schlesien trug. Die Mehrheit des geforschten barocken liturgischen Geräts im Bezirk Jeseník trug die Beschauzeichen, die eindeutig die schlesische Provenienz samt den Herstellern bestätigen; das bietet eine außerordentliche Möglichkeit zum Studium der handwerklichen Qualität sowie der bestimmten formalen Unterschiede der Produktion der schlesischen Goldschmiede. Die im Text präsentierten Werke sind Kulturdenkmäler der Tschechischen Republik gemäß dem Denkmalschutzgesetz; sie befinden sich auf dem Gebiet „Mittelmähren“ als dem künstlichen, vor allem für statistische Zwecke der EU konstituierten Ganzen, das aus den Regionen von Olomouc und Zlín besteht.

Die Mehrzahl der Werke stammt aus den Werkstätten der Neisser Goldschmiede, die durch die Abtrennung Schlesiens von der Böhmisches Krone viele bedeutende Auftraggeber aus dem Grenzgebiet Mährens, vor allem unter dem katholischen Klerus verloren. Das älteste Gegenstand in diesem Ensemble stellt die vergoldete, den Zeichen sowohl am Fuß als auch am Ostensorium gemäß vom Neisser Meister Balthasar Rupricht (1585–nach 1616 tätig) verfertigte Silbermonstranz aus Jeseník dar, mit der die Pfarrkirche in damaligem Freiwaldau 1610 beschenkt wurde. Sowohl Edmund Wilhelm Braun als auch Erwin Hintze führen sie als charakteristisches Beispiel der überlebenden gotischen Ästhetik in der schlesischen Goldschmiedekunst auch nach 1600 an. Hintze fügt darüber hinaus noch hinzu, dass die Gestalt des „Tabernakels“ mit gotischen Fialen zu einer um 80 Jahre älteren Datierung verführen kann, als die Stiftungsinschrift anführt. Das Überleben der gotischen und Renaissanceformen in den Arbeiten der schlesischen Goldschmiede ist bis in das 1. Drittel des 18. Jahrhunderts deutlich; das belegen auch drei Kelche aus dem Bezirk Jeseník. Die ersten zwei, im Besitz der Pfarrgemeinde Zlaté Hory (Zuckmantel, Bez. Jeseník), sind in den 1670er und 1680er Jahren von den Neisser Goldschmieden Hans Nonnerdt (1665–1692 tätig) und Heinrich Leopold Lieber (1681–1693 tätig) verfertigt. An beiden ist der Fuß als radiale Sechspasskomposition gelöst, aus den spätgotischen Kompositionsschemen der Wende des 16. und 17. Jahrhunderts herauskomend. Nodus und Kuppel mit dekorativer Fassung sind schon barock, in ihrer Gestalt von zeitgenössischen süddeutschen Mustern beeinflusst. Der dritte Kelch aus der St. Thomaskirche in Dolní Domašov (Thomasdorf, Bez. Jeseník), vom Breslauer Meister Johann Samuel Andreas (Meister 1726, † 1768) zwischen 1727–1729 verfertigt, ist trotz seiner Entstehungszeit ein offenbar renaissancezeitliches Werk – noch gotisch gefasst, mit abgestuftem Sechspassfuß und feingetriebenem Renaissanceornament am Nodus. In dem Schaffen der schlesischen Goldschmiede der Wende des 17. und 18. Jahrhunderts identifiziert man auch deutlichen Einfluss der Produktion der süddeutschen,

besonders Augsburger Goldschmiede. Ein repräsentatives Beispiel stellen die Arbeiten eines der höchst beschäftigten Neisser Meister der Barockzeit – Martin Voglhunds (1699–1741 tätig) dar, der die zeitgenössischen süddeutschen Vorlagen in seinen individuellen Stil umzuwandeln schaffte (z. B. den typischen doppelten Nodus oder die charakteristisch gedrehten Engelsköpfe), die vier Gegenstände repräsentieren – die Monstranzen aus Bernartice (Barzdorf, Bez. Jeseník), und aus Zlaté Hory, sowie die Ziborien aus Ondřejovice (Endersdorf, Bez. Jeseník) und aus Jeseník. Die Monstranz aus Choryně (Chorin, Bez. Vsetín, Mähren) mit dem Beschauzeichen des Meisters mit Monogramm FH und einem Stern in herzförmiger Umrahmung belegt die Tatsache, dass das Werk Voglhunds nicht ohne Einfluss auf weitere Meister blieb. Das letzte der Gegenstände Neisser Herkunft ist das Ziborium aus Zlaté Hory, ein Werk des Goldschmieds Johann Franz Harmann (1710–1741 tätig), den Erwin Hintze unter Hauptrepräsentanten des Ranken- und Bandornamentstils eingeordnet hat. Die süddeutschen Inspirationen sind auch in der Ausführung des Kelchs aus Horní Loděnice (Deutsch Lodenitz, Bez. Olomouc) vom Liegnitzer Meister Johann Heinrich Oelbeer deutlich. Die handwerkliche Meisterschaft der Breslauer Goldschmiede belegt die Sonnenmonstranz aus Dolní Domašov von Tobias Schier (Meister 1702, † 1733), die mit ihrer Ausführung eine Überzeugung erweckt, sie möge Inspiration für die Rokokoarbeiten der Wiener Goldschmiede der 1730er und 1740er Jahre gewesen sein. Den letzten, wohl auch jüngsten Gegenstand stellt der Kelch dar, der in die Pfarrkirche in Dolní Domašov aus der aufgehobenen St. Barbarakirche des Troppauer Franziskanerklosters übergeben wurde. Die beschädigten Beschauzeichen hindern die Urheberschaft und den Entstehungsort zu bestimmen, die formale Auffassung deutet allerdings die Arbeit eines schlesischen, wohl direkt aus Opava (Troppau) oder Wrocław (Breslau) stammenden Goldschmieds an. Man fand und identifizierte bislang nur eine Bruchzahl von den in Schlesien verfertigten liturgischen Edelmetallgegenständen, die vor allem in den Grenzgebieten böhmischer Länder erhalten sind. Das präsentierte Ensemble deutet eine Reihe lokale formale Unterschiede der Arbeiten schlesischer Goldschmiede, welche in Schöpfungen der süddeutschen oder der auf dem Gebiet der Habsburgermonarchie arbeitenden Meister nicht zu finden sind.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Monstranz, Balthasar Rupricht, Nysa (Neiße), vor 1610 (Alle Fotos P. Čech, 2018, falls nicht anders angegeben).

Abb. 2: Monstranz, Ostensorium, Detail mit Beschauzeichen.

Abb. 3: Kelch, Hans Nonnerdt, Nysa, vor 1679.

Abb. 4: Kelch, Heinrich Leopold Lieber, Nysa, Ende der 1680er Jahre.

Abb. 5: Kelch, Johann Samuel Andreas, Wrocław (Breslau), 1727–1729.

Abb. 6: Monstranz, Michael Voglhund, Nysa, vor 1704.

Abb. 7: Kelch aus der Neisser Pfarrkirche des hl. Jakob, Arbeit von Michael Voglhund, erstes Jahrzehnt des 18. Jahrhunderts (Fotoreproduktion A. Grossová, 2020).

Abb. 8: Ziborium, Michael Voglhund, Nysa, nach 1700.

Abb. 9: Ziborium, Michael Voglhund, Nysa, vor 1713.

Abb. 10: Ziborium, Basis, Detail mit Beschauzeichen.

Abb. 11: Monstranz, Michael Voglhund, Nysa, 2. Jahrzehnt des 18. Jh., Zustand 2019.

Abb. 12: Monstranz, Ostensorium, Detail (Foto P. Čech, 2019).

Abb. 13: Monstranz, Meister FH, Nysa, 2. Jahrzehnt des 18. Jh., Zustand 2016.

Abb. 14: Ziborium, Johann Franz Hartmann, Nysa, 2. Jahrzehnt des 18. Jh.

Abb. 15: Kelch, Johann Heinrich Oelbeer, Legnica (Liegnitz), gegen 1700, Zustand 2019.

Abb. 16: Monstranz, Tobias Schier, Wrocław, 1727–1728.

Abb. 17: Monstranz aus der Breslauer Domkirche, gegen 1726 (Fotoreproduktion A. Grossová, 2020).

Abb. 18: Monstranz aus der Breslauer Domkirche, gegen 1726 (Fotoreproduktion A. Grossová, 2020).

Abb. 19: Kelch, Schlesien, 1730er Jahre.

Abb. 20: Kelch, Detail mit Medaillon der hl. Barbara (Foto A. Grossová, 2018).

Abb. 21: Kelch, Detail mit Medaillon des hl. Franziskus (Foto A. Grossová, 2018).